

Wioletta Kwiatkowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID 0000-0001-8374-1370

Lidia Wiśniewska-Nogaj

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID 0000-0002-6039-3948

Dzieciństwo i rodzicielska kara cielesna. Ku moralności i duchowości

Childhood and parental corporal punishment. Towards morality and spirituality

Abstract: The article presents the issues of childhood and punishment in the light of morality and spirituality. It provides an overview of national and international studies showing the negative consequences of corporal punishment and the need to raise awareness and take action on the problem. Placing the topic in the context of pedagogy makes it possible to present a child as a person worthy of respect and being treated as a subject, and upbringing as a process supporting moral development and creating favorable conditions for achieving full humanity. The article consists of five parts. It goes from considerations on upbringing during childhood, through the importance of physical punishments in social awareness and the consequences of their application, to physical punishment as immoral behavior. The presented discourse is based on the issues of morality and spirituality. The text includes also implications for education and upbringing as well as conclusions and recommendations.

Keywords: corporal punishment, morality, spirituality, child, childhood, upbringing, parenthood.

Wprowadzenie

Koncepcje pedagogiczne opisujące dzieciństwo pozwalają dostrzec stopniowy postęp w podejściu do dziecka, opieki nad nim i stosowania oraz porzucania praktyk wychowawczych mających destruktywny wpływ i niosących ze sobą cierpienie i ból. Trend ten jest szczególnie widoczny od drugiej połowy XX wieku.

Nadal jednak kara fizyczna stosowana jest w praktyce wychowawczej. Przyczyn tego stanu rzeczy można upatrywać m. in.: w przyzwoleniu społecznym, a także niewiedzy w stosowaniu bardziej sprawiedliwych i humanitarnych sposobów postępowania rodzicielskiego. Doniesienia z badań empirycznych są jednym z możliwych kierunków, aby trend ten chociaż w jakimś stopniu zminimalizować w wychowaniu. Niestety wdrażanie wyników i wniosków z badań do praktyki edukacyjnej nadal pozostawia wiele do życzenia. Trudne jest nie tylko przełożenie języka naukowego na język praktyki, ale zmiana poglądów czy postaw dotyczących wychowania dziecka. W dyskursie medialnym spotykamy się z debatami publicznymi i opiniami na temat tego, że kary fizyczne nie są dobrą metodą wychowawczą, a jednak spora część rodziców w Polsce nadal wymierza je swoim dzieciom. Według badań CBOS z 2019 roku 12% rodziców dzieci poniżej 12. roku życia przyznało się do stosowania jakiejś formy przemocy fizycznej. I choć na przestrzeni lat obserwuje się spadek zarówno liczby osób stosujących kary fizyczne, jak i przyzwalających na ich stosowanie, to nadal aż 61% Polaków uważa, że są sytuacje, w których dziecku można dać klapsa. Argumentacja ekspertów, dlaczego nie należy tego robić wydaje się być dla tych osób mało znacząca. Pozostaje jeszcze odwołanie się do moralności, która jest kluczowa dla wszelkich relacji interpersonalnych i pełni niebagatelną rolę w wychowaniu. Wielu autorów i badaczy (por. Gajdamowicz, 2017; Malec, 2020), uważa za niemożliwe wychowanie „neutralne moralnie”, które nie odwołuje się do wartości aksjologicznych.

Celem niniejszego artykułu jest próba odwołania się do moralności i duchowości jako dróg uzasadniania zakazu stosowania kar cielesnych wobec dziecka w praktyce wychowawczej rodziny. Ma zatem miejsce przywołanie istniejących wyników badań i analiz teoretycznych. Teksty ukazujące problematykę stosowania kar w kontekście moralności są nadal rzadkością w literaturze naukowej. Warto jednak dowieść, że tak sformułowane założenie ma swoje uzasadnienie i może wiele wnieść do dyskusji nad omawianą problematyką. Ponadto warto ukazać znaczenie zasad i norm moralnych, które wyraźnie ograniczają skłonność do stosowania kar fizycznych i wyznaczają sposób funkcjonowania zarówno w środowisku rodzinnym, jak i społecznym.

Wychowanie w okresie dzieciństwa w kontekście duchowości

Dzieciństwo stało się przedmiotem badań wraz z rozwojem zainteresowania człowiekiem (por. Aries, 1995). Koniec XIX wieku i wiek XX to czas szczególnych przemian w podejściu do dziecka i do okresu dzieciństwa, których opisanie wykracza poza ramy tego artykułu. Warto jednak zauważyć pewne sprzeczności – z jednej strony zaczęto akcentować szacunek do dziecka i jego praw, z drugiej zaś formułowane postulaty nadal pozostawały niespełnione. Poglądy i apele m.in.: Marii Montessori (por. 2014), Janusza Korczaka (por. 2001) czy Ellen Key (por. 2005) o poszanowanie dziecka, niestosowanie przemocy, akceptację jego kruchości i odmienności od osób dorosłych, konieczną opiekę i troskę, a także podążanie za dzieckiem, wspieranie jego rozwoju, wychowanie akcentujące rolę wartości i niezbywalnej godności, wyprzedzały czasy, w których żyli. Kary fizyczne i inne formy krzywdzenia dzieci, mimo wszelkich przemian światopoglądowych czy prawnych nowelizacji, nadal są obecne i niejednokrotnie aprobowane społecznie. Wydaje się jednak, że to o czym zapomina się w dyskursie o dziecku i dzieciństwie to kwestia wartości, duchowości czy moralności jako swoistego fundamentu postępowania, także w kontekście niestosowania kar fizycznych. Rozważania nad duchowością mają znaczenie ze względu na radzenie sobie z konfliktami interpersonalnymi. Badania wskazują, że to właśnie duchowość pełni fundamentalną rolę w sytuacjach trudnych (por. Fry, 2003; Rittle, 2009). W każdym przypadku konflikt narusza duchowość uczestnika, zakłóca spokój i harmonię (tamże). Ponadto duchowość i powiązane z nią konstrukty (tj. wdzięczność, współczucie) związane są z celami interpersonalnymi, które podkreślają pozytywne relacje z innymi oraz wyższe wsparcie społeczne, mniejszą samotność i mniejszą liczbę konfliktów (Jordan i in., 2013). Ponadto z rozwoju duchowego mogą wynikać cechy dobrego samopoczucia takie jak: odporność, radość, pokój, czy zadowolenie (tamże). Szczególnie ważna jest potrzeba zrozumienia i docenienia wpływu duchowości na postawy wobec osób doświadczających przemocy interpersonalnej. Dialog daje tu możliwość bycia w duchowej interakcji, wsłuchania się w głos drugiego człowieka, zrozumienia i współodczuwania z nim, uszanowania jego podmiotowości.

Podstawą wszelkiego działania wychowawczego jest nauka o godności każdej osoby, dorosłej, jak i dziecka (Bagrowicz, 2005, s. 191), a podstawą sztuki wychowania jest dialog między członkami rodziny oparty na otwartości, akceptacji, co stanowi podstawę do rozwoju (Jasnos, 2008, s. 30). W Piśmie Świętym dziecko ujmowane jest realnie jako istota potrzebująca opieki, ukierunkowania na prawidłowy rozwój na drodze wychowania i nauczania. Zadanie to spoczywa na rodzicach i opiekunach, którzy poprzez właściwą

komunikację i dbałość o więzi emocjonalne stają się wzorem do naśladowania. Wiele uwagi poświęca okresowi dzieciństwa Św. Paweł, nazywany „teologiem dzieciństwa”, który uważa, że bycie dzieckiem jest porównywane z wolnością ukierunkowaną na duchowość. W wychowaniu nie może zabraknąć zachęt, dowartościowania, ideałów, wzorców, w przeciwnym razie przez wychowanka z ogromnym trudem będzie realizowany proces samorozwoju (Guzewicz, 2012, s. 153). Życie w duchu wiary wiąże się z większym uświęceniem rodzicielstwa, uważnością, pozytywnym radzeniem sobie w sytuacjach trudnych (Mahoney, 2013), co może pomóc w powstrzymaniu kar fizycznych.

Z amerykańskich ogólnokrajowych badań wynika, że uczenie dzieci odpowiedzialności, wpajanie pracowitości, niezależności to kluczowe cele wychowawcze rodziców związanych z wyznaniem chrześcijańskim, muzułmańskim, żydowskim, hinduskim, buddyjskim lub innymi grupami religijnymi. Stosowanie kar cielesnych podważa te powyższe cele związane z wychowaniem (Onedera, 2008). Jak się okazuje, większa frekwencja religijna była powiązana z mniejszym ryzykiem fizycznego znęcania się nad dziećmi w populacji ogólnej (Mahoney, 2010). Niemniej jednak rodzice, którzy dopuszczają się przemocy fizycznej, mogą wypaczać nauki religijne, aby usprawiedliwić lub bronić maltretowania swojego dziecka. Ksiądz Janusz Tarnowski (2001) zauważa, że zwolennicy kary fizycznej, którzy uzasadniają jej stosowanie odniesieniami do Pisma Świętego popełniają dwa błędy – błąd interpretacyjny *pars pro toto* (część za całość) i błąd anachronizmu. Pierwszy z nich polega na tym, że traktują oni teksty odnoszące się do kar fizycznych, czyli teksty Starego Testamentu jako całość – bez odnoszenia się do Nowego Testamentu i bez odwoływania się do jego pedagogicznej wymowy. Drugi błąd z kolei polega na tym, że nie biorą oni pod uwagę różnic w warunkach społeczno-kulturowych. Przesłanie biblijne to zalecenie miłości do dziecka oraz docenienie autorytetu rodziców w wychowaniu – pozostaje więc ono takie samo od tysięcy lat, ale zmienił się sposób jego realizacji – choćby z uwagi na rosnącą wiedzę o roli dzieciństwa w dalszym życiu. Warto tu przytoczyć słowa, które trafnie podsumowują te rozważania: „syn lub córka nie należy do ojca i matki, lecz mają oni godność dzieci Bożych, powierzonych przez Najwyższego rodzicom, którzy odpowiedzialni są za poszanowanie ich pełnej ludzkiej godności” (tamże, s. 43). Anna Malec (2020, s. 8) zwraca z kolei uwagę, że dla wielu rodziców przeżywanie religijności stanowi „konstytutywne źródło prawa moralnego”. Dlatego specjaliści, psychoterapeuci, psychologowie muszą być gotowi do zajęcia się błędnymi przekonaniami

religijnymi, które mogą uznawać rodzice stosujący niedopuszczalne praktyki rodzicielskie (Mahoney i in., 2013).

Kary fizyczne w świadomości społecznej i konsekwencje ich stosowania a problem kompetencji moralnych

Podsumowując wcześniejsze rozważania warto podkreślić, że definicja tego, co jest przemocą wobec dziecka, jest silnie zależna od panującej filozofii społecznej, definicji dzieciństwa czy praw, które dziecku przyznaje się w danej kulturze. Nie jest więc ona czymś stałym (por. Jarosz, 2017). Ważna zmiana zaszła w latach 70-tych XX wieku, kiedy w literaturze przedmiotu pojawiła się kategoria pojęciowa *child abuse* – krzywdzenie czy wykorzystywanie dziecka. Jak zauważa Paweł Tomanek (2017) termin ten „stał się w dyskursie publicznym potężnym symbolem o silnym nacechowaniu emocjonalnym, konotującym naruszenie niewinności dziecka” (tamże, s. 13). Krzywdzicielem mogła stać się bliska osoba, która nie prezentowała głębokich objawów psychopatologicznych, ale np. nie radziła sobie z własną agresją czy powieliała wzorce wyniesione z domu rodzinnego. Kategoria ta ujęła jako nieprawidłowe także te zachowania wobec dzieci, które wcześniej uznawane były za normalne. Ponadto, problem ich krzywdzenia – w tym stosowania wobec nich kar fizycznych (także tych opisywanych jako narzędzia wychowawcze czy dyscyplinujące) – stał się nie tylko zagadnieniem dotyczącym danej rodziny, ale kwestią pojawiającą się w dyskursie społecznym i wkraczającą m.in. w sferę moralności. P. Tomanek (2017) zwraca uwagę, że w Polsce dyskusja ta przybrała na sile w latach 2008 – 2010, kiedy procedowano rozwiązania prawne zakazujące stosowania wszystkich kar fizycznych wobec dzieci. Do 2010 roku kary fizyczne funkcjonowały bowiem jako tzw. kontratyp ustawowy – tj. były dozwolone jako środki wychowawcze, jeśli stosowali je rodzice lub opiekunowie prawni i jeśli nie były nadmiernie dolegliwe (Wróbel-Chmiel, 2017). Wiele środowisk broniących praw dzieci wywalczyło zmiany prawne zakazujące stosowania jakichkolwiek kar fizycznych. Jednak ich wprowadzenie poprzedzone było burzliwą dyskusją, a w pojawiających się wówczas wypowiedziach ścierały się dwa zupełnie odmienne stanowiska, zwolenników i przeciwników zakazu. Co ciekawe, „niemal wszyscy krytycy zakazu odwoływali się do silnie wartościowanej moralnie wizji rodziny i wychowania, w której rodzice z natury rzeczy mają niekwestionowaną władzę nad dziećmi i tylko dzięki niej są w stanie wpływać na ich zachowanie i kształtować ich charakter” (Tomanek, 2017, s. 26). Zwolennicy kar fizycznych jako metody wychowawczej uznali bowiem, że prawo pozbawiło ich możliwości dbania o rozwój dziecka, w tym o jego kompetencje moralne. Dostrzec można w tym wyraźne zaprzeczenie,

bowiem stosowanie kar fizycznych nie może sprzyjać rozwojowi kompetencji moralnych, a tym samym umiejętności podejmowania właściwych decyzji moralnych. Przecież wychowując wpływamy zarówno na rozwój osobisty i moralny, poprzez wzbudzanie w dzieciach wrażliwości na cudze uczucia, empatii, szacunku dla praw, przekonań i zachowań innych, uczciwości, sprzeciwu wobec niesprawiedliwości i nierówności (Clarken, 2010). Rodzic stosujący przemoc temu wszystkiemu przeczy. Badania dowodzą, że wysoki poziom ciepła rodzinnego i niskie poczucie odrzucenia mają związek z wyższym poziomem myślenia moralnego wśród dzieci i młodzieży (Palmer, 2005, s. 356).

Dogłębną analizę motywów i uzasadnień sięgania po kary fizyczne można znaleźć między innymi w pracy Karoliny Halemby i Agnieszki Izdebskiej (2009). Z uwagi na cel artykułu, wątek ten nie zostanie szerzej omówiony, a skupimy się jedynie na wybranych aspektach istotnych z punktu widzenia moralności – a konkretnie nad tym, jak rodzice podejmują decyzje dotyczące kar i jak wybierają najbardziej efektywne strategie postępowania wobec dziecka. Scott Feld (2005) zwraca uwagę, że skoro istnieje pozytywny przekaz dotyczący stosowania kar fizycznych, rodzicom może być trudno odrzucić je jako metodę nieskuteczną (mimo oczywistych dowodów naukowych, że tak jest). Jeśli jednak nie przynoszą one zamierzonego efektu (tj. poprawy zachowania dziecka) jest to odebrane jako sygnał, nie że to metoda jest zła, ale że jest w zły sposób stosowana (np. jest zbyt mało surowa). Ponadto rodzice uznają kary fizyczne jako wyraz ich zaangażowania tłumacząc, że „mnie boli bardziej” (tamże, s. 154). Może im się więc wydawać, że rozwijają oni w ten sposób empatię dziecka czy jego moralne rozumowanie, ale jak wykażemy dalej – przekonanie to jest niezwykle błędne. John M. Rich (2005) analizując problem rozwoju moralnego w kontekście stosowania kar fizycznych, konkluduje, że prowadzą one najpewniej bądź to do opóźnienia, bądź do zahamowania rozwoju moralnego. Stosowanie kar nie tylko uczy dziecko drogi postępowania (bicie, agresja i przemoc jako sposób osiągnięcia celu), ale też powoduje, że jego rozwój moralny nie wychodzi poza wczesne etapy orientacji na robienie czegoś, aby uniknąć kary lub zyskać jakąś nagrodę (por. Bee, 2004). Nie dochodzi więc do rozwoju moralności autonomicznej, opartej nie na literze a na duchu prawa – postępowanie dziecka wynika z obawy przed karą, a nie z przekonania, że jego zachowanie jest złe czy niemoralne. Jak trafnie zauważa Maria Łopatkowa (2001) wśród powodów dla których nie wolno bić dziecka można wymienić również taki: „bo bicie nie dociera do sumienia tylko do skóry – jest przez to mało skuteczne” (tamże, s. 51). Z kolei A. Malec (2020, s. 28) na podstawie przeglądu literatury stwierdza, że wyższy poziom rozwoju moralnego

i sprawności moralnych mają dzieci, w rodzinach, w których panuje ciepły klimat emocjonalny, spójne i adaptacyjne style interakcji, demokratyczny styl podejmowania decyzji czy rozmowy z dziećmi poruszające problemy związane z moralnością. Zauważa ona także, że „im więcej metod polegających na wskazywaniu konsekwencji, przyjmowaniu perspektywy, tym wyższy poziom rozwoju moralnego dziecka.”

Badania Paula Blooma opisywane przez Annę Ziółkowską (2017) wydają się wnosić do dyskusji nad moralnością dziecka a karami fizycznymi jeszcze jeden ważny element. W opisywanych eksperymentach już niemowlęta (nawet w wieku sześciu czy dziewięciu miesięcy) były w stanie dokonać pewnych rozróżnień np. chętniej wybierały kukiełkę życzliwą od złośliwej. Jak zauważa autorka: „opisywany zmysł moralny nie stanowi imperatywu nakazującego czynienia dobra, a zarazem unikanie zła. Chodzi tu bardziej o pewną zdolność dokonywania ocen” (tamże, s.148). Jeśli więc rodzice stosują kary fizyczne, proces nauki odróżniania dobra od zła może zostać zaburzony, a tym samym istnieje ryzyko rozwoju moralności niedojrzałej, nadmiernie egocentrycznej, opartej na dbaniu o własny interes (por. Malec, 2020).

Warto poruszyć w tym miejscu jeszcze jeden wątek związany z wpływem kar fizycznych na rozwój moralny. A. Malec (2020) analizuje czynniki istotne dla podejmowania osobistych wyborów zachowań moralnych (także w kontekście ochrony przed demoralizacją). Zwraca ona uwagę m.in. na poczucie własnej wartości, empatię, odporność psychiczną czy autonomię jako fundament krytycznego myślenia, a także religijność, środowisko rodzinne czy rówieśnicze. Każdy z tych czynników ma niebagatelny wpływ na rozwój moralny. Reasumując – kary fizyczne wpływają na zahamowanie rozwoju moralnego nie tylko w sposób bezpośredni poprzez swoiste wypaczanie pojmowania dobra i zła, ale też w sposób pośredni – poprzez wpływ na czynniki istotne dla kształtowania moralności.

Kara fizyczna jako zachowanie niemoralne

Moralność to nie tylko skłonność do kierowania się w zachowaniach pewnym systemem wartości (perspektywa etyczna), ale przede wszystkim określony wymiar rzeczywistości ludzkiego czynu i jego osąd w kontekście dobra i zła (Horowski, 2015, s. 14-15). W każdym czynie człowiek staje przed dylematem stawania się bardziej osobą, co jest istotnym czynnikiem rozwoju moralnego (tamże, s. 293). Moralność jest zakorzeniona w rzeczywistości społecznej, m. in. w interakcjach międzyludzkich poprzez zaangażowanie i aktywne doświadczanie oraz poszukiwanie i odkrywanie

zasad postępowania, a także dokonywanie wyborów moralnych (Gibbs, 2014). W świecie ponowoczesnym, w którym dochodzi do ciągłych zmian globalizacyjnych, społecznych, kulturowych, technologicznych, komercjalizmu i konsumeryzmu niejednokrotnie mówi się o kryzysie moralności. A. Malec (2020) cytując Janusza Mariańskiego zauważa, że „kształtuje się swoista moralność kompromisowa, pragmatyczna, utylitarna, płynna i niekonsekwentna, a nawet „moralność bez zasad” (wartości moralne przekształcają się w opcje) ” (Malec, 2020, s. 9-10). Ponadto, Tadeusz Pilch i Zygmunt Bauman (za: Malec, 2020) podkreślają, że człowiek żyjący w świecie nadmiaru opcji, zalewu informacjami, żyje często „w pustce aksjologicznej” (tamże, s. 31). Jan Szmyd (2010) zwraca także uwagę na „chybotliwość” wartości i zasad moralnych. Wskazuje na „czasowe wygaszenie dynamiki i żywotności elementarnych tendencji i składników „moralności naturalnej”, tzn. ukształtowanych i zakorzenionych w naturze ludzkiej w złożonym procesie rozwoju gatunkowego człowieka w jego wielowiekowej ewolucji biologicznej, kulturowej, społecznej i cywilizacyjnej predyspozycji moralnych” (tamże, s. 12).

Na rozwój kompetencji moralnych ma wpływ m. in.: socjalizacja i społeczeństwo (Abdel-Hadi, 2017, s. 476). We wczesnych latach tym najbliższym środowiskiem społecznym i wychowawczym jest rodzina i rodzice bądź opiekunowie, skąd dziecko czerpie pierwsze wzorce. W kolejnych, gdy trafia do szkoły, na jego kompetencje moralne wpływają również rówieśnicy, szersza społeczność i wszechobecne media. Właściwe oddziaływania wychowawcze w domu rodzinnym mogą spowodować, że młodzi ludzie będą mniej podatni na przyswajanie niewłaściwych zachowań z otoczenia (Ziółkowski, 2016). Znaczenie zatem ma edukowanie rodziców i opiekunów o roli kompetencji moralnych i konsekwencjach stosowania kar fizycznych, także w tym kontekście.

Bogata literatura przedmiotu (Aucoin, Frick i Bodin, 2006; Finkelhor i in., 1983; Gershoff, 2002; Lansford i in., 2005; Turner i Muller, 2004;) wskazuje nie tylko na nieskuteczność stosowania kar fizycznych jako metod wychowawczych, ale również na ich negatywne skutki dla psychospołecznego funkcjonowania dziecka. Występują one niezależnie od łagodności czy surowości rodzica. Joanna Włodarczyk (2017, s. 84) zauważa, że dzieci doświadczają i odbierają klapsy w podobny sposób, jak inne formy fizycznego i emocjonalnego znęcania się, a konsekwencje tych doświadczeń są daleko siężne. Klaps nie może być więc traktowany jako łagodna forma bicia. Negatywne konsekwencje stosowania kar fizycznych są kolejnym argumentem przemawiającym za tym, aby uznać ich wykorzystanie za niemoralne.

Okazuje się, że młodzi dorośli doświadczający wysokiego poziomu agresywnych kar w dzieciństwie, wykazywali niski poziom rozwoju moralnego (Lopez-Duran, Binenberger i Schneider, 2001, s. 193–204). Z badań przeprowadzonych przez Elizabeth T. Gershoff (2002) wynika, że rodzicielska kara cielesna prowadzi do wyższej uległości i agresji oraz niższego poziomu internalizacji moralnej i zdrowia psychicznego. Coraz więcej dowodów łączących negatywne długoterminowe skutki z karami fizycznymi przyczyniło się do globalnej zmiany w postrzeganiu tej praktyki. Uznanie za moralne uderzenie dziecka, jednocześnie uważając, że uderzenie dorosłego jest niemoralne, oznacza stosowanie wobec niego dyskryminacji i uprzedzeń. Niestety takie sytuacje mają miejsce, bowiem dorośli zapominają, że kary fizyczne to brutalny nawyk, który jest nieskuteczny, a przede wszystkim niemoralny. Niewątpliwie, każde uderzenie dziecka jest wyrazem przemocy, bowiem wiąże się z naruszeniem granicy fizycznej, a przede wszystkim jego upokorzeniem. Doświadczanie trudnego dzieciństwa wiąże się z ryzykiem moralnego opóźnienia rozwojowego i tworzenia wrogiego obrazu świata i relacji (Siemieniecki, Wiśniewska-Nogaj i Kwiatkowska, 2020, s. 104).

Dążąc do respektowania praw dziecka należy oddziaływać na społeczność w dwojaki sposób, mianowicie: etyczny – nie czynić krzywdy dziecku – bo nie należy czynić krzywdy nikomu oraz prawny poprzez podniesienie poziomu społecznej kultury prawnej i praktyczne respektowanie praw (Krzesińska-Zach, 2007, s. 34). Mowa jest tu między innymi o ludzkiej wrażliwości etycznej oraz znajomości podstawowych regulacji prawnych, które mogą uchronić przed wieloma pomyłkami w wychowaniu, a także w życiu.

Implikacje edukacyjne i wychowawcze

Elizabeth T. Gershoff, Shawna J. Lee i Joan E. Durrant (2017) dokonały przeglądu programów interwencji mających na celu zmniejszenie częstości stosowania kar fizycznych. Większość z nich opiera się na rozwoju pozytywnych umiejętności wychowawczych, nieliczne informują też o negatywnych konsekwencjach stosowania kar fizycznych i ich niskiej skuteczności. Ciekawe interwencje oparte są na treningu poznawczym, którego celem jest zmiana np. atrybucji związanych z dzieckiem i ze swoimi umiejętnościami wychowawczymi. To właśnie poznawcze kompetencje i ich rozwój okazują się istotne dla kompetencji moralnych, rozumowania moralnego czy zachowania moralnego. Wydaje się, że warto byłoby włączyć takie elementy do programów adresowanych do rodziców. Co ciekawe można je znaleźć w programach skierowanych np. do młodych osób, które wykazują zachowania agresywne (np. jednym z elementów Treningu Zastępowania Agresji

jest trening rozumowania moralnego – ten komponent jest niezwykle dobrze oceniany przez uczestników (por. Morawska i Morawski, 2004; Goldstein, Glick i Gibbs, 2018). Oparty jest on na założeniu, że rozumowanie moralne kształtuje się m.in. w relacji z drugą osobą i oddziałuje na zachowanie czy podejmowane decyzje. Celem treningu jest więc rozwijanie procesów poznawczych i rozumowania moralnego poprzez rozwiązywanie dylematów moralnych. Jak wspomniano już wcześniej istnienie m.in. zniekształceń poznawczych jest istotne dla moralności. Podczas sesji dąży się do tego, aby przezwyciężyć moralność niedojrzałą (tj. opartą na sile, wymianie przysług, braku zrozumienia np. powodów przestrzegania zasad, a także silnej koncentracji na sobie i występujących trudnościach w uwzględnianiu perspektywy drugiej osoby) i pomóc uczestnikom w rozwinięciu moralności dojrzałej (tj. wywodzącej się z szacunku, realizacji swoich obowiązków, byciu z innymi bez wzajemnej wymiany przysług, zaufaniu do drugiej osoby). Ta ostatnia ma dwa filary – moralność interpersonalną i moralność społeczną. Wzajemnie się one uzupełniają. Wydaje się, że brak w programach dla rodziców takich treningów może wynikać m.in. z tego, że nie traktuje się kary fizycznej w kategoriach zachowania agresywnego.

Poza możliwością sięgania po literaturę fachową rodzice i opiekunowie niejednokrotnie nie otrzymują adekwatnego wsparcia – a jedyne rady, jakie często dostają wynikają z głęboko zakorzenionych (i jak wykazano w tym tekście błędnych przekonań) o konieczności bycia surowym, nadmiernej kontroli dziecka i tłumienia przejawów buntu czy rzekomego nieposłuszeństwa za pomocą kar fizycznych. Nie do przecenienia jest więc rola nauczycieli, wychowawców i pedagogów jako istotnego źródła oddziaływań nie tylko na dziecko, ale i na rodzica i jego poglądy. Przeprowadzone w tej grupie badania własne wskazują m.in. na brak aprobaty dla przemocy wobec dziecka, świadomość konieczności wsparcia rodziców i rozumienie wpływów społeczno-kulturowych na stosowane metody wychowawcze¹.

Wnioski i rekomendacje

Przywołane w tekście istniejące badania wykazały, że kara fizyczna zwiększa ryzyko szeregu trwałych negatywnych konsekwencji w rozwoju dzieci, w tym również moralnym. Współczesna praktyka wychowania rodzinnego staje w obliczu kolejnych problemów i dylematów np. uzależnień dzieci od Internetu i technologii, izolacji i osamotnienia, stanów depresyjnych i lęków itp. Niezbędne jest umiejętne panowanie nad emocjami

¹ Tekst w przygotowaniu.

i oddziaływanie wychowawcze oparte na empatii, wrażliwości moralnej, aby tych młodych ludzi nie zostawiać samych sobie, ale stymulować ich w rozwoju. Dzięki temu będą dojrzałi, rozumni i odważni w dążeniu do zmian i pokonywaniu trudności już jako dorośli rodzice. Traktowanie dziecka z szacunkiem i okazywanie mu łagodności to sposoby pozwalające na skuteczne nim kierowanie. Rodzice powinni tłumić w sobie surowość, która wywołuje upór i opór. Umieć i chcieć dostrzegać problem z perspektywy dziecka i traktować go tak, jak samych siebie. Warto komunikować się spokojnie i bez złości. Ewentualnie odłożyć rozmowę aż dziecko się uspokoi i wyciszy. Dobroć i miłość bardziej może wywołać posłuszeństwo niż cokolwiek innego. Praktykowanie zachęt, łagodności, cierpliwości to sposoby na powstrzymanie się od klapsów, unikania uderzeń lub potrząsania. Rodzice panując nad sobą, mówiąc uprzejmie i chwając dzieci mogą tym samym zachęcać ich do wysiłków (White, 2022). Opisane w tym paragrafie sposoby radzenia sobie w trudnych sytuacjach obecne są w praktykach religijnych i duchowych.

Lawrence Kohlberg zakłada, że „moralność należy do jednych z najskuteczniejszych sposobów rozwiązywania [...] konfliktów” (za: Szmyd, 2010, s. 22) i rozstrzygania dylematów pojawiających się w relacjach interpersonalnych. Tylko w sytuacji niezakłóconego rozwoju moralnego i dojścia do najwyższego stadium tego procesu możliwe jest praktykowanie tzw. „żywej moralności” obecnej w codziennym postępowaniu poprzez interioryzację, indywidualne przyswajanie i praktykowanie zasad etycznych o uniwersalnym znaczeniu. Dbając o dobro dziecka rodzic powinien cały czas się doskonalić, poszukiwać różnych źródeł informacji, badań, możliwości postępowania, a w szczególności z uwagą się przyglądać, dostrzegać jego potrzeby. Warto podkreślić, że rezygnacja z dawania klapsa dzieciom to rezygnacja z brutalnego nawyku, który jest nieskuteczny i niemoralny.

Reasumując, moralność w kontekście kar fizycznych warto rozpatrywać na kilku płaszczyznach. Wskazać można, że kara fizyczna (niezależnie od jej formy, intencji czy surowości) jest:

- czynem niemoralnym – literalnie i symbolicznie uderza w godność dziecka, zabierając mu szacunek i należne mu prawo do wychowania i wzrastania w środowisku bez przemocy, pełnym ciepła i wsparcia;
- wpływającym negatywnie na rozwój kompetencji moralnych dziecka – wypacza rozumienie dobra i zła, powoduje zahamowanie rozwoju moralnego i występowanie niedojrzałej

moralności, a także pośrednio wpływa na inne czynniki istotne dla rozwoju moralności;

- wymagającym wielopłaszczyznowych oddziaływań edukacyjno-wspierających – skierowanych przede wszystkim do rodziców i opartych (a przynajmniej włączających) rozumowanie moralne i korektę błędnych przekonań na temat dziecka, ale również obejmujących długofalowe programy adresowane do szerszych społeczności obalających mit o tym, że kara fizyczna jest skuteczna i nie niesie za sobą żadnych skutków.

Bibliografia:

- Abdel-Hadi, S. (2017). The level of moral competence and its relationship with the variables of, gender, specialization and academic year among Al Falah University students in Dubai. *International Journal of Business and Society*, vol. 18 S3, 463–478. <https://www.researchgate.net/publication/323186655>.
- Aries, P. (1995). *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w dawnych czasach*. Gdańsk: Wydawnictwo „Marabut”.
- Aucoin, K. J., Frick, P. J., Bodin, S. D. (2006). Corporal punishment and child adjustment. *Journal of Applied Developmental Psychology*, vol. 27, 527–541, <https://faculty.lsu.edu/pfricklab/pdfs/pathwaystoantisocial-pdfs/jadp2006-corporal-punishment.pdf>.
- Bagrowicz, J. (2005). Godność osoby fundamentem wychowania, W: F. Adamski (red.), *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*. Poznań: Wydawnictwo WAM.
- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i Spółka
- CBOS (2019). *Przemoc domowa wobec dzieci. Komunikat z badań*. 49/2019.
- Clarken, R. (2010). *Considering Moral Intelligence as Part of Holistic Education*. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED509643.pdf>.
- Feld, S. (2005). Difficulties of Making Rational Choices Concerning Corporal Punishment of Children. W: M. Donnelly, M. A. Straus (red.). *Corporal Punishment of Children in Theoretical Perspective* (s. 152–162). Yale: Yale University Press.
- Finkelhor, D., Gelles, R., Hotaling, G., et al. (1983). *The dark side of families: current family violence research*. Thousand Oaks: Sage
- Fry, L. W. (2003). Toward a theory of spiritual leadership. *The Leadership Quarterly*, 14 (6), 693–727. <https://www.researchgate.net/>

- publication/222827010_Toward_a_Theory_of_Spiritual_Leadership, (dostęp: 20.01.2022)
- Gajdamowicz, H. (2017). Kształtowanie sprawności moralnych (cnót) istotą procesu wychowania moralnego. W: A. Jazukiewicz, I. Jazukiewicz (red.). *Kształtowanie sprawności moralnych* (s. 15–29). Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Gershoff, E. T. (2002). Corporal Punishment by Parents and Associated Child Behaviors and Experiences: A Meta-Analytic and Theoretical Review. *Psychological Bulletin*, vol. 128, no. 4, 539–579.
- Gershoff, E. T., Lee, S. L., Durrant, J. E. (2017). Przeciwdziałanie stosowaniu kar fizycznych przez rodziców – obiecujące strategie interwencji. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(4), 166–204.
- Gibbs, J. C. (2014). *Moral Development and Reality. Beyond the Theories of Kohlberg, Hoffman, and Haidt*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldstein, A., Glick, B., Gibbs, J. C. (2018). *ART. Program Zastępowania Agresji*. Warszawa: Amity.
- Guzewicz, M. (2012). Strategie wychowawcze Św. Pawła wobec Koryntian. *Verbum Vitae*. 21, 139–157. <http://cejsh.icm.edu.pl>
- Halemba, K., Izdebska, A. (2009). Kary fizyczne w wychowaniu dzieci – uwarunkowania i konsekwencje. *Dziecko krzywdzone*, 3(28), s. 1–26.
- Horowski, J. (2015). *Wychowanie moralne według pedagogiki neotomistycznej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Jarosz, E. (2017). Prawo dziecka do życia wolnego od przemocy. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16 (2), 24–44.
- Jasnos, R. (2008). Pedagogia Boża w objawieniu. W: W. Pasierbek (red.), *Pedagogika ignacjańska wobec wyzwań współczesnego humanizmu* (s. 15–32). Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”.
- Jordan, K., Masters, K. S., Hooker, S. A., Ruiz, J. M., Smith, T. W. (2014). An Interpersonal Approach to Religiousness and Spirituality: Implications for Health and Well-Being. *Journal of Personality*, vol. 82, issue 5.
- Key, E. (2005). *Stulecie dziecka*, przeł. I. Moszczyńska. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Korczak, J. (2001). O biciu... – i innych sprawach. W: J. Bińczycka (red.), *Bici biją* (s. 78–98). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Krzesińska-Zach, B. (2007). Ochrona praw dziecka. W: R. Piwowarski (red.), *Dziecko sukcesy i porażki*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

- Lansford, J. E., Chang, L., Dodge, K. A., et al. (2005). Physical discipline and children's adjustment: cultural normativeness as a moderator. *Child Development*, 76, 1234–46, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2766084/>.
- Lopez-Duran, N., Binenberger, J. L., Schneider, H. G. (2001). Parental disciplinary history, current levels of empathy, and moral reasoning in young adults. *North American Journal of Psychology*, 3, 193–204.
- Łopatkowa, M. (2001). Bici biją – z życia wzięte. W: J. Bińczycka (red.), *Bici biją* (s. 51–58). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Malec, A. (2020). *Edukacja dzieci i młodzieży do osobistego wyboru moralnych zachowań jako forma przeciwdziałania propagowaniu zachowań sprzyjających demoralizacji*. Materiał ekspercki powstały na potrzeby realizacji projektu realizowanego przez Laboratorium Wolności Religijnej.
- Mahoney, A. (2010). Religion in families, 1999–2009: A relational spirituality framework. *Journal of Marriage and Family*, 72, 805–827.
- Mahoney, A. (2013). The spirituality of us: Relational spirituality in the context of family relationships. W: K. Pargament, J. J., Exline, J. Jones (red.), *APA handbooks in psychology: APA handbook of psychology, religion, and spirituality*, Vol. 1, 365–389.
- Mahoney, A., LeRoy, M., Kusner, K., Padgett, E., Grimes, L. (2013). Addressing parental spirituality as part of the problem and solution in family psychotherapy. W: D. F. Walker i W. Hathaway (red.) *Spiritually oriented interventions in child and adolescent psychotherapy*, s. 65–88.
- Montessori, M. (2014). *Odkrycie dziecka*. Łódź: Wydawnictwo Palatum.
- Morawska, E. Morawski, J. (2004). *Trening zastępowania agresji w szkołach i placówkach systemu oświaty*. Warszawa: Amity.
- Onedera, J. D. (2008.). *The role of religion in marriage and family counseling*. Routledge.
- Palmer, E. J. (2005). The relationship between moral reasoning and aggression, and the implications for practice. *Psychology, Crime & Law*. Vol. 11, issue 4.
- Rich, J. M. (2005). Moral Development and Corporal Punishment. W: M. Donnelly, M. A. Straus (red.), *Corporal Punishment of Children in Theoretical Perspective* (s. 170–182). New Haven and London: Yale University Press,. DOI: 10.12987/yale/9780300085471.003.0012
- Rittle, Dennis C. (2009). Exploring The Role of Spirituality Within Intense Interpersonal Conflicts. *Journal of Business & Leadership: Research, Practice, and Teaching* (2005–2012), vol. 5, no. 1, Article 10. <https://scholars.fhsu.edu/jbl/vol5/iss1/10>.

- Siemieniecki, B., Wiśniewska-Nogaj, L., Kwiatkowska, W. (2020), *Agresja – zjawisko, skutki, zapobieganie. Perspektywa pedagogiki kognitywistycznej, psychoprofilaktyki oraz edukacji moralnej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Szmyd, J. (2010). „Chybotliwość” wartości i zasad moralnych w świecie ponowoczesnym a standardy życia społecznego i indywidualnego. *Państwo i Społeczeństwo* (X), 3.
- Tarnowski, J. (2001). Kara cielesna w świetle Biblii. W: J. Bińczycka (red.). *Bici biją* (s. 34–43). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Tomanek, P. (2017). „Poniżająca przemoc” czy „wychowawczy klaps”? Dyskursy na temat stosowania kar fizycznych wobec dzieci i ich ustawowego zakazu w Polsce. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*. 16 (4), 9–34
- Turner, H. A., Muller, P. A. (2004). Long-term effects of child corporal punishment on depressive symptoms in young adults: potential moderators and mediators. *Journal of Family Issues*, 25, 761–782.
- White, E. (2022). *Discipline Of Spiritual Children*. Disciple Heart. <https://www.discipleheart.com/christian-family/raising-spiritual-children/discipline-of-spiritual-children>.
- Włodarczyk, J. (2017). Klaps za karę. Wyniki badania postaw i stosowania kar fizycznych w Polsce. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*. 16 (4), 81–107.
- Wróbel-Chmiel, A. (2017). Kary fizyczne w wychowaniu dzieci w percepcji rodziców odbywających karę pozbawienia wolności. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(4), 147–165.
- Ziółkowska, A. (2017). Dyskusja wokół zjawiska empatii z perspektywy wybranych koncepcji. W: A. Jazukiewicz, I. Jazukiewicz (red.), *Kształtowanie sprawności moralnych* (s. 139–151). Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Ziółkowski, P. (2016). *Pedagogizacja rodziców – potrzeby i uwarunkowania*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy.